Rómovia a Travelleri vo verejnom vzdelávacom systéme

Prehľad o situácii
v členských štátoch EÚ

Zhrnutie

EUMC 2006

Špecifické údaje a informácie o príslušnej krajine, obsiahnuté v tejto správe, poskytli národné kontaktné miesta Európskej informačnej siete o rasizme a xenofóbii (RAXEN). Táto správa slúži len na informačné účely a nie je právnou radou ani právnym názorom.

Predslov

Cieľom tejto správy je poskytnúť prehľad o situácii v prístupe k vzdelávaniu detí Rómov a Travellerov[1] v Európskej únii so zameraním na prvý a druhý stupeň verejného vzdelávacieho systému. Správa preveruje rozsah dostupných údajov a informácií o vzdelávaní detí Rómov a detí Travellerov, a uplatňované vnútroštátne vzdelávacie stratégie a postupy, zdôrazňuje problémy diskriminácie, vylúčenia a segregácie, načrtáva hlavné právne a politické iniciatívy, ako aj perspektívy a aktivity iných dôležitých aktérov a predkladá závery a stanoviská, ktoré adresuje tvorcom stratégie v inštitúciách a členských štátoch EÚ.

Národné štúdie [2] a iné zdroje, ktoré tvoria podkladový materiál tejto správy, ukazujú, že existuje veľmi málo aktuálnych úradných údajov o vzdelávaní Rómov a Travellerov. Hoci EUMC uznáva a prihliada na obavy, ktoré sa týkajú zhromažďovania údajov o etnickej príslušnosti a etnickom pôvode, zber takýchto údajov považuje za dôležitý pre vývoj vhodných a účinných stratégií na vnútroštátnej úrovni a na úrovni EÚ. Takéto údaje možno zhromažďovať anonymne a s primeranými zárukami, pokiaľ ide o ochranu akýchkoľvek súkromných a citlivých informácií.

Napriek celkovému nedostatku úradných údajov, rôzne informácie z oficiálnych a neoficiálnych zdrojov nasvedčujú, že hoci sa úrovne vzdelávania v rámci krajín a regiónov a rôznych komunít Rómov a Travellerov líšia, prístup Rómov a Travellerov k vzdelávaniu ostáva stále závažným problémom. Niektoré členské štáty v posledných rokoch riešili tento problém s rôznou mierou úspešnosti, ale situácia je stále neuspokojivá. Mnoho treba urobiť najmä, pokiaľ ide o segregáciu, ktorá vo všetkých formách ostáva pre deti Rómov a deti Travellerov hlavnou prekážkou vo vzdelávacom systéme. Spoločenstvo a jeho členské štáty musia prejsť na komplexnejší a koordinovanejší prístup k riešeniu problematiky vzdelávania Rómov a Travellerov i celého radu faktorov, ktoré naň vplývajú.

Multietnické európske prostredie si vyžaduje vývoj vnútroštátnych vzdelávacích stratégií, ktoré potláčajú diskrimináciu a predsudky, podporujú kultúrnu výmenu a kultúrne obohacovanie s

[1] Pojem „Travelleri" (angl. Travellers), ktorý sa používa v tomto dokumente, osobitne pomenúva etnicko-kultúrnu skupinu pochádzajúcu z Írska.

[2] Národné štúdie vypracovali národné kontaktné miesta (NKM) siete RAXEN EUMC. NKM sú organizácie v každom členskom štáte Európskej únie, ktoré na základe zmluvy zhromažďujú pre EUMC objektívne, spoľahlivé a porovnateľné údaje o rasizme a xenofóbii.

cieľom posilniť sociálnu súdržnosť, zlepšiť rovnosť príležitostí a rozvíjať spoločenský kapitál. Toto je dôležité nielen na zlepšenie produktívnej kapacity ľudského kapitálu a dosiahnutie väčšej ekonomickej prosperity, ale predovšetkým preto, lebo rovnosť príležitostí a prístupu k službám je základným právom a kľúčovou hodnotou Európskej únie.

Potláčanie priamej a systematickej diskriminácie Rómov a Travellerov a zlepšovanie ich vzdelávania predstavujú skutočne náročnú úlohu. Silné a rozhodné vedenie, väčšie a koordinovanejšie úsilie s aktívnym zapojením spoločenstiev Rómov a Travellerov však môžu vniesť potrebné systémové zmeny do vnútroštátnych vzdelávacích štruktúr, ktoré zlepšia vzdelanosť Rómov a Travellerov, ovplyvňujúcu rozhodujúcim spôsobom ich budúce životné možnosti.

Vo výročnej správe strediska EUMC za rok 2005 sa Rómovia a Travelleri objavujú ako najzraniteľnejšia skupina, ktorá je obeťou rasizmu. Sú diskriminovaní v zamestnaní, bývaní a vo vzdelávaní a spravidla sú obeťami rasového násilia vo všetkých členských štátoch EÚ. Uznesenie Európskeho parlamentu o situácii Rómov v Európskej únii, prijaté v roku 2005, vyslalo silný signál pre nás všetkých. Uznesenie predstavuje víziu nového partnerstva založeného na rokovaní, spolupráci a kolektívnej činnosti. Je to partnerstvo, ktoré spája zásada a zákonnosť a ktoré podporuje spravodlivé podieľanie sa na nákladoch aj záväzkoch.

Beate Winkler

riditeľka

Apríl 2006

Zhrnutie

Kľúčovou európskou hodnotou je rovnosť príležitostí[3]. Vzťahuje sa najmä na vzdelanie, ktoré má vplyv na budúce životné možnosti a pôsobí ako hlavný nosič sociálnej mobility. Preto je dôležité zabezpečiť, aby vzdelávacie systémy boli tak spravodlivé, aby ich výhody mohli požívať všetci bez akejkoľvek diskriminácie.

Vzdelanie je kľúčovým nástrojom na podporu sociálnej súdržnosti, ktorá je jedným z troch hlavných cieľov Lisabonskej stratégie z roku 2000 zameranej na budovanie „najkonkurenčnejšieho a najdynamickejšieho hospodárstva založeného na vedomostiach“, pretože okrem poskytovania vedomostí a rozvíjania zručností, vzdelanie formuje postoje a umožňuje mladým ľuďom prispôsobovať sa rýchlo sa meniacim sociálnym a ekonomickým podmienkam. Ako zdôrazňuje Európska komisia, efektívnosť a spravodlivosť sa navzájom posilňujú[4].

Táto správa ukazuje, že situácia vo vzdelávaní detí Rómov a detí Travellerov zostáva neuspokojivá napriek úsiliu Spoločenstva a členských štátov, a tak zväčša potvrdzuje zistenia skoršej správy skonštatované inými orgánmi, napr. Radou Európy. Táto správa však ide ďalej a poskytuje pridanú hodnotu spojením dostupných dôkazov zo všetkých členských štátov Európskej únie s cieľom dať prehľad o súčasnej situácii a navrhnúť konkrétne opatrenia.

Deti Rómov a deti Travellerov sú vo vzdelávaní naďalej predmetom priamej a systematickej diskriminácie a vylúčenia z neho, čo je dôsledkom rôznych vzájomne súvisiacich faktorov, vrátane zlých životných podmienok, obzvlášť vysokej nezamestnanosti, subštandardných podmienok bývania a obmedzeného prístupu k zdravotníckym službám. Hoci niektoré členské štáty zaviedli základy stratégií kultúrneho a interkultúrneho vzdelávania a iniciatívy zaoberajúce sa menšinami a migrantmi, vrátane Rómov a Travellerov, je zrejmé, že sa musí zaviesť viac systémových zmien, aby sa situácia zlepšila.

---

[3] Európska komisia vyhlásila rok 2007 za Európsky rok rovnakých príležitostí.

[4] Európska komisia (2005) *Modernizácia vzdelávania a odbornej prípravy*: *dôležitý prínos k prosperite a sociálnej súdržnosti v Európe*, Brusel 30. 11. 2005 COM(2005) 549 v konečnom znení dostupnom na adrese http://www.europa.eu.int/comm/education/policies/2010/doc/progressreport06_sk.pdf (12.10.2005)

Správa poukazuje aj na nedostatok dostupných úradných štatistických údajov o vzdelávaní Rómov a Travellerov. Väčšina členských štátov musí zlepšiť alebo vytvoriť štruktúry a mechanizmy na zber údajov o vzdelávaní, najlepšie v spolupráci s Európskou komisiou a Eurostatom, aby sa zavedením spoločných ukazovateľov zlepšila porovnateľnosť údajov. Toto umožní efektívne a presné posudzovanie dôsledkov politík, opatrení a iniciatív prijatých na úrovni Spoločenstva ako aj na vnútroštátnej a miestnej úrovni. EUMC uznáva obavy, ktoré v súvislosti so zberom etnických údajov zazneli na rôznych fórach, ale zdôrazňuje podstatný význam zhromažďovania a štatistického spracovania objektívnych, spoľahlivých a porovnateľných etnických údajov, ktoré umožnia rozsiahle a objektívne analýzy efektívne podporujúce vypracovanie vhodných a účinných stratégií a opatrení tak na vnútroštátnej úrovni, ako aj na úrovni EÚ. Takéto údaje možno zhromažďovať anonymne a s primeranými zárukami ochrany totožnosti jednotlivcov a akýchkoľvek súkromných a citlivých informácií.

Napriek tomu, že členské štáty poskytujú podrobné štatistiky o vzdelávaní za celé obyvateľstvo, zjavne chýbajú etnicky diferencované údaje o Rómoch a Travelleroch v základných ukazovateľoch, ako sú počet žiakov zapísaných do školy a ich dochádzka, ako aj údaje o školských výkonoch a výsledkoch. Dostupné demografické údaje pravdepodobne nezachytávajú všetkých Rómov a Travellerov, najmä ak je základom zaradenia do skupiny vlastná etnická alebo jazyková identifikácia, pretože sociálna stigma a negatívne stereotypy spojené s identitou Rómov a Travellerov môžu viesť k odmietnutiu otvorenej identifikácie s touto skupinou. Okrem toho nie sú štatistiky o vzdelávaní priamo porovnateľné medzi krajinami z dôvodu použitých odlišných metodík zberu údajov a existujúcich odlišných štruktúr vzdelávacích systémov.

EUMC preto považuje za obzvlášť odporúčateľné nedávne rozhodnutie prijaté v januári 2006 vládou Českej republiky, ktorá schválila nový monitorovací systém zberu anonymných údajov o komunite Rómov a Travellerov, pokrývajúci oblasti vzdelávania, školskej dochádzky, pôrodnosti, migrácie, miezd, nezamestnanosti a jej dĺžky a veku nezamestnaných ľudí, podnikateľských a pseudopodnikateľských aktivít Rómov a Travellerov, podmienok ich bývania, zariadenia ich domácností a ich zadlženosti.

1. Zistenia o zápise a dochádzke do školy na prvom a druhom stupni vzdelávania

Existujúce údaje svedčia o tom, že zápis a dochádzka do školy na prvom a druhom stupni vzdelávania sú vo väčšine krajín nízke, hoci v niektorých krajinách existujú značné regionálne odlišnosti, odlišnosti v spôsobe života a iné odlišnosti medzi rôznymi skupinami Rómov a Travellerov (napr. v Belgicku, Francúzsku a Slovinsku), hoci absentérstvo je trvalým, spoločným a závažným problémom ovplyvňujúcim všetky deti Rómov a deti Travellerov. Nízka dochádzka a vysoké absentérstvo by mohli na jednej strane naznačovať, že žiaci a rodičia nie sú presvedčení o dôležitosti vzdelania a na strane druhej, že školy majú tendenciu k zhovievavému postoju ku ich dochádzke. Mohlo by to tiež naznačovať, že určitý počet detí Rómov a detí Travellerov z chudobných rodín má pravdepodobne ťažký prístup do škôl. V mnohých krajinách sa na základe hlásení zlepšil v posledných rokoch zápis do škôl, najmä na prvom stupni, kým v iných zostáva kritický.

Dostupná evidencia svedčí o tom, že prechod na druhý stupeň vzdelávania je nízky a vekom sa zvyšuje miera výpadkov v dôsledku snahy nájsť si zárobkové zamestnanie alebo kvôli zlému prospechu, prípadne kvôli kombinácii oboch dôvodov. Štatistické údaje o dosiahnutom prospechu detí Rómov a detí Travellerov, najmä vzhľadom na celoštátny priemer, sú obzvlášť nedostatočné, ale dostupné dôkazy, väčšinou z prieskumov, ukazujú, že tieto deti dosahujú horšie výsledky ako je priemer, a tak majú menšiu nádej získať školskú kvalifikáciu, ktorá by viedla k hodnotným pracovným príležitostiam.

2. Zistenia o postupoch segregácie v členských štátoch

Formálne a neformálne postupy segregácie detí Rómov a detí Travellerov pretrvávajú napriek vypracovaným stratégiám a politikám na ich potláčanie. Hoci systematická segregácia ako výchovno-vzdelávacia politika už neexistuje, segregáciu uplatňujú školy a školské orgány mnohými rôznymi, často nepriamymi spôsobmi, niekedy ako sprievodný jav politík a postupov a niekedy ako dôsledok geografickej segregácie. Segreguje sa v triede usadením detí Rómov do inej časti triedy. V tej istej škole sa tiež pre ne zriaďujú osobitné triedy, v ktorých sa vyučujú (podľa tých istých študijných osnov alebo ich „zjednodušenej verzie“). Školy a školské orgány môžu rozdeľovať (segregovať) žiakov na základe vnímania „ich rozličných potrieb“ a/alebo ako reakciu na problémy v správaní a ťažkosti v učení sa. Ťažkosti s učením mohli viesť aj k častému umiestňovaniu rómskych detí do „osobitných škôl“ pre mentálne postihnuté deti, čo je stále znepokojujúcim javom v členských štátoch ako Maďarsko, Slovensko a Česko. Prijímajú sa však opatrenia na kontrolu postupov testovania a umiestňovania, pričom sa prihliada na

normy a vzory správania v sociálnom a kultúrnom prostredí detí Rómov a detí Travellerov.

3. Zistenia o faktoroch ovplyvňujúcich prístup k vzdelaniu a úroveň vzdelania

Prístup k vzdelaniu a úroveň vzdelania Rómov a Travellerov je ovplyvnená priamou a systematickou diskrimináciou a vylučovaním zo vzdelávacích systémov, ako aj ich celkovými životnými podmienkami, pre ktoré sú stále charakteristické vysoká nezamestnanosť, subštandardné bývanie a obmedzený prístup k zdravotníckym službám, ktoré vytvárajú začarovaný kruh chudoby, vylúčenia a marginalizácie, ovplyvňujúci ich schopnosť zúčastňovať sa na vzdelávaní a mať z neho úžitok. Na úroveň vzdelania však majú rozhodujúci a dôležitý vplyv aj iné faktory:

- formy vylúčenia súvisiace s dokumentáciou požadovanou pri zápise alebo priamymi a/alebo nepriamymi nákladmi na vzdelanie;
- formy segregácie v rámci školy a triedy, vrátane nesprávneho zaradenia do osobitných škôl pre mentálne postihnuté deti;
- chýbajúce učivo a informácie týkajúce sa Rómov a Travellerov v učebných osnovách (najmä v učebných osnovách dejepisu a spoločenských náuk) a nedostatok zdrojov súvisiacich so návykmi žiakov;
- učitelia, ktorí nie sú riadne odborne pripravení na zaobchádzanie s etnicky zmiešanými triedami, nie sú dostatočne podporovaní vo svojej práci interkultúrnymi mediátormi a nie sú primerane odmeňovaní vzhľadom na riziko rýchleho vyhorenia (angl. burnout) a straty záujmu o svoju prácu;
- predsudky prejavujúce sa v škole obťažovaním, hanobením rasy a šikanovaním;
- nedostatok predškolskej výchovy, ktorá je veľmi dôležitá pre skoré prispôsobenie sa školským normám a očakávaným vzorom správania sa, ale aj pre vývoj jazykovej zdatnosti;
- nízka vzdelanostná úroveň rodičov, ktorá ovplyvňuje ich schopnosť podporovať svoje deti v učení a znižuje ich ambície;
- skúsenosti rodičov z diskriminácie a predsudkov, ktoré im bránia pochopiť, ako možno formálnu školskú kvalifikáciu pretransformovať do lepšieho života a lepších príležitostí zamestnania.

4. Výzvy v procese meniacej sa politiky

Vo svojom úsilí venovať sa týmto otázkam niektoré členské štáty podnikli kroky na reformovanie svojich školských predpisov, ako aj svojich celkových stratégií týkajúcich sa Rómov. Dôkazy však svedčia, že pokrok je často pomalý a zložitý najmä kvôli odporu miestnej samosprávy a tlaku nerómskych rodičov. Existuje niekoľko správ o silných záporných reakciách rodičov, ako aj škôl a miestnych orgánov (napr. v Maďarsku, Grécku, Česku, Španielsku, na Slovensku a na Cypre) na zvýšenie počtu detí Rómov zaradených do hlavného prúdu vzdelávania. Ak aj existujú vládne politiky týkajúce sa Rómov a Travellerov, chýbajúce primerané rozpočtové plánovanie vedie k oneskorenému alebo neprimeranému zavádzaniu cieľových vzdelávacích opatrení . Členské štáty pristupujú rozdielne k politikám vzdelávania Rómov a Travellerov: niektoré vyvinuli a zavádzajú rôzne stratégie vzdelávania špeciálne zamerané na deti Rómov a deti Travellerov, kým iné sa nimi zaoberajú v rámci širšej antidiskriminačnej alebo interkultúrnej politiky vzdelávania. V obidvoch prípadoch sú však dostupné informácie o merateľných dôsledkoch a udržateľnosti týchto politík veľmi obmedzené. Vo viacerých členských štátoch, často s finančnou podporou spoločenstva EÚ, sa tiež uskutočnili rôzne inovačné projekty. Počas prístupovej fázy desiatich „nových“ členských štátov sa značne využíval najmä program PHARE s niektorými pozitívnymi výsledkami, ktoré prípadne ovplyvnili politické rozhodovanie.

Európska únia a jej členské štáty čelia zložitej výzve v boji proti diskriminácii Rómov a Travellerov a v zlepšovaní ich rovnakého prístupu ku vzdelaniu. Vyváženejšie stratégie s dostatočnými zdrojmi pri aktívnom zapojení spoločenstiev Rómov a Travellerov však môžu priniesť potrebné systémové zmeny do štruktúr národného vzdelávania a zlepšiť ich vzdelanie, ktoré v tak rozhodujúcej miere ovplyvňuje ich životné výhliadky.

5. Stanoviská EUMC

Stanoviská EUMC zaoberajúce sa hlavnými faktormi, ktoré ovplyvňujú situáciu Rómov a Travellerov pri oblasti vzdelávania a zdôrazňujúce naliehavú potrebu komplexného a cieleného konania na celoštátnej ako aj na miestnej úrovni pri aktívnej účasti zástupcov spoločenstiev Rómov a Travellerov sú najmä [5]:

[5] Podrobná prezentácia stanovísk EUMC je na konci správy.

Všeobecná politika a opatrenia

- Členské štáty a miestne orgány by sa mali komplexným spôsobom venovať faktorom ovplyvňujúcim Rómov a Travellerov v oblastiach akými sú vzdelanie, bývanie, zamestnanie, zdravie a vybavovanie osobných dokladov uskutočňovaním akčných plánov zameraných na tieto skupiny. Vnútroštátne orgány zaoberajúce sa rovnosťou by mali zodpovedať za systematické monitorovanie situácie.
- Členské štáty by mali vyvinúť špecifické postupy a opatrenia podporujúce rešpektovanie a uznávanie dejín a kultúry Rómov a Travellerov najmä zapájaním novinárov a médií.

Politika a opatrenia týkajúce sa vzdelania

- Členské štáty musia tiež zabezpečiť, aby sa zaviedli právne opatrenia výslovne zakazujúce akúkoľvek formu priamej alebo nepriamej segregácie do rôznych škôl alebo tried s účinnými, primeranými a odrádzajúcimi sankciami a aby ich príslušné orgány vykonávali.
- Členské štáty by mali zaviesť špecifické opatrenia na odstránenie segregácie tam, kde segregácia detí Rómov a detí Travellerov existuje a zabezpečiť riadny výkon týchto opatrení na miestnej úrovni .
- Členské štáty by mali aktívne podporovať zaškolenie Rómov a Travellerov odstránením zbytočných administratívnych prekážok a zabezpečením, aby dostali potrebnú dokumentáciu.
- Členské štáty musia zabezpečiť, aby školy s deťmi Rómov a deťmi Travellerov dostávali primerané, a podľa potreby aj zvýšené finančné prostriedky, ktoré im umožnia poskytovať vzdelávanie rovnakej kvality ako všetky iné verejné školy.
- Členské štáty by mali poskytovať praktické stimuly, napr. zvýšené sociálne dávky pre rodiny Rómov a Travellerov na podporu zápisu do zariadení predškolskej výchovy, čo nepriamo podporuje aj rozvoj pracovných príležitostí pre ženy.
- Školské orgány by mali zabezpečiť, aby všetky deti Rómov a deti Travellerov mali bezplatný prístup do zariadení povinnej školskej dochádzky aj ďalšej školskej dochádzky, vrátene vyššieho vzdelania, a to v takom zmysle, že náklady (napr. školné, náklady na knihy, iné

školské pomôcky, prepravu atď.) by mali byť pokryté v rámci schém štipendií a podpory na školské poplatky.

- Školské orgány by mali zaviesť špeciálne programy uvoľňovania, aby sa deti Rómov a deti Travellerov preradili a integrovali do obvyklého vzdelávacieho systému.
- Školské orgány by mali zabezpečiť, aby deti kočujúcich spoločenstiev dostali podporu na základe osobitných pedagogických opatrení určených na ich integráciu do miestnych škôl v mieste ich prechodného bydliska, na systematické monitorovanie ich pokroku a na podporu využívania diaľkového vzdelávania.
- Školské orgány by mali posúdiť možnosť vytvorenia tried s rómskym jazykom dostupným ako voliteľný predmet pre všetkých žiakov v regiónoch s obzvlášť vysokou koncentráciou Rómov. Používanie rómskeho jazyka v škole by sa malo prerokovať s rómskym spoločenstvom, pretože názory sa niekedy rozchádzajú.
- Školské orgány by mali navrhnúť a uskutočňovať kampane zvyšujúce povedomie podporujúce predškolskú výchovu na miestnej úrovni a zapojiť do nich zástupcov Rómov a zástupcov Travellerov a miestne orgány. Zamerať by sa mali na konkrétne opatrenia, ktorými zapoja rómskych a kočujúcich rodičov do predškolskej výchovy, aby sa zmiernil strach z asimilácie alebo obťažovania.
- Školské orgány by mali zabezpečiť, aby sa akékoľvek diskriminačné postupy, ktorých výsledkom je umiestňovanie neprimerane vysokého počtu detí Rómov a deti Travellerov do osobitných škôl, nahradili postupmi hodnotenia a psychologicko-pedagogického testovania, ktoré zohľadnia jazykové problémy a rozdielne sociálno-kultúrne normy, a ktoré boli vypracované v spolupráci so zástupcami Rómov a Travellerov.
- Školské orgány by mali zabezpečiť, aby sa postupmi hodnotenia a psychologicko-pedagogického testovania systematicky monitorovalo pri priamom zapojení rodičov.
- Školské orgány by mali zabezpečiť, aby sa dejiny a kultúra Rómov a Travellerov zaradili do školských učebníc, pričom osobitná pozornosť sa má venovať osudom Rómov počas holokaustu. Mali by poskytovať informácie o dôležitom prínose Rómov a Travellerov, ktorý urobili v jednotlivých krajinách Európy.
- Školské orgány by mali zabezpečiť, aby učitelia vyučujúci v etnicky zmiešaných triedach dostali osobitnú odbornú prípravu, boli primerane odmeňovaní a podporovaní odborníkmi a interkultúrnymi

mediátormi. Učitelia by mali byť upovedomovaní o tom, že deti Rómov a deti Travellerov majú viac zapájať do činnosti v triede a nedemotivovať ich nižšími požiadavkami.

- Školy by mali systematicky sledovať absentérstvo alebo záškoláctvo a aktívne zapájať rodičov do zabezpečenia pravidelnej školskej dochádzky svojich detí. Školy tak lepšie pochopia dôvody neprítomnosti a vypracujú vhodné opatrenia.
- Školy by mali vyzdvihovať úspešné výsledky vzdelania detí Rómov a detí Travellerov a príslušné orgány by mali zabezpečiť podporu kvalifikovaných jednotlivcov pri hľadaní vhodného zamestnania, aby sa ukázalo prepojenie medzi dosiahnutými výsledkami vzdelania a lepšími životnými príležitosťami.
- Školy by mali vynaložiť veľké úsilie na zapojenie rodičov Rómov a Travellerov do mimoškolských aktivít s cieľom zvýšiť vzájomné porozumenie. Školy musia pritiahnuť rodičov rešpektovaním ich hodnôt a kultúry a uznaním ich prínosu k vzdelaniu svojich detí.
- Miestne orgány musia poskytovať kočujúcim spoločenstvám zariadenia na zlepšenie ich životnej úrovne. Školy musia vypracovať pedagogické opatrenia na ich integráciu do školskej populácie uznaním nomádstva ako legitímneho a rešpektovaného spôsobu života.

Monitoring a zber údajov

- Školské orgány by mali systematicky zhromažďovať etnicky diferencované štatistické údaje o situácii vo vzdelávaní Rómov a Travellerov, ktoré merajú aj následok politík a opatrení.
- Členské štáty by v tomto ohľade mali zvážiť spoluprácu s Európskou komisiou a Eurostatom s cieľom vypracovať spoločné štatistické ukazovatele na účinné monitorovanie vzdelávania Rómov a Travellerov.